

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.49>

ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ І ПРОСТОРУ В ЛІРИЦІ Г. ЛУПИНОС

ARTISTIC TIME AND SPACE POETICS IN G. LUPINOS' LYRICS

Ботнер В.С.,

orcid.org/0000-0001-5229-2584

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
факультету іноземної філології
Запорізького національного університету*

Сенкевич Г.А.,

orcid.org/0000-0003-0528-8210

*кандидат наук із соціальної комунікації,
доцент кафедри журналістики
Університету митної справи та фінансів*

Лічман Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9374-6722

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Національного університету охорони здоров'я України
імені П.Л. Шупика*

У статті з'ясовуються деякі характерні особливості поетики художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос. Поетична дійсність авторки нерозривно пов'язана з концептом часопростору, який є обов'язковим елементом її художнього світу. Дослідження дає підстави стверджувати, що постмодерністська структура її світогляду є однією з усталених художніх ознак поетки, котра порушує класичне уявлення про час і простір, позиціонує зразки різних темпоральностей, пропонує концепцію психологічного часопростору, який залежить від читацького сприйняття. Культурний контекст її поезій є невіддільним від внутрішнього світу письменниці, її відчуттів, вражень, рефлексій.

Важливою ознакою художнього часу в ліриці Г. Лупинос є концептуальна роль топосу природи, глибоке інтуїтивне розуміння поєднання природи та буття людини. Час і простір метафоризуються, стають окремим, самостійним образом або навіть прототипом. Істотною роллю у ліриці Г. Лупинос відіграє тема пам'яті, дискурс весільного часу. Поетка перетасовує минуле й сьогоднішнє задля глибинного вивчення характеру ліричної героїні: перетворює художній час на естетичний засіб – на розгорнуту темпоральну метафору.

Для її поезії характерне використання алюзій, філософських роздумів про мистецтво і його місце в житті людини, амбівалентність часових і просторових відносин, інтертекстуальна насиченість тексту, яскрава метафоричність та образність у зображенні почуттів, містичне світовідчуття.

Асоційовані комбінації створюють додатковий сенс, постають засобом характеристики та психологізації її ліричної героїні; вони використовуються із прагматичною метою, допомагаючи реалізувати задум поетки – справити на читача особливий художній ефект, налаштувати реципієнта на сприйняття, запускаючи механізм передбачуваних асоціацій.

Дослідження поетики художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос у такому аспекті сприяє збагаченню уявлень про характер творчої репрезентації часових і просторових координат у сучасній українській літературі.

Ключові слова: поетика, художній час, художній світ, топос природи, асоційовані комбінації, художні засоби відображення світогляду людини.

The article focuses on some features peculiar to artistic time and space poetics in G. Lupynos' lyrics. The author's poetic reality is inextricably linked with the concept of space-time, which is integral to her artistic world. The study indicates that the postmodern structure of G. Lupynos' worldview is an established artistic feature of the poet, who challenges the classical concept of time and space, positions the patterns of different temporalities, gives an offer of psychological time-space that depends on the reader's perception. The author's cultural references are inherent in the poet's inner world, her feelings, impressions, and reflections.

An important feature of artistic time in G. Lupynos' lyrics is the conceptual role of a nature topos, a deep intuitive understanding of the unities of nature and human existence. Time and space are metaphorized, becoming a separate, independent imagery or even a prototype. The topic of memory and the discourse of omnipotent time are central to her lyrics. The

poet reshuffles the past and the present to deeply study the image of the lyrical heroine: she transforms the artistic time into an aesthetic device – into an extended temporal metaphor.

Allusions, philosophical reflections on art and its place in human life, an ambivalent time and space relationship, the intertextual richness of the text, vivid metaphor, and imagery in describing feelings and mystical worldview are illustrative of her poetry.

The associated combinations create additional meaning, they become a means for characterizing and psychologizing her lyrical heroine; they are used for pragmatic purposes, helping to realize the poet's idea – to make a special artistic impact on the reader, sensitize the recipient to perception, triggering the mechanism of predictable associations.

Studying the artistic time and space poetics in G. Lupynos' lyrics within this framework contributes to developing ideas about the nature of representing time and space coordinates in modern Ukrainian literature.

Key words: poetics, artistic time, artistic world, nature topos, associated combinations, artistic devices for reflecting man's worldview.

Постановка проблеми. Розвідки просторових і часових практик у літературі стали вже невід'ємною частиною досліджень різних наук; у літературознавстві ж ці категорії є основоположними, бо «не лише слугують засобами поглиблення характеристики художнього образу, але й забезпечують цілісне сприйняття поетичної дійсності й організують композицію твору» [1, с. 86]. Актуальність роботи виходить із класичної тези М. Бахтіна про те, що будь-який вхід у сферу смислів відбувається лише крізь ворота хронотопів [2, с. 406]. Бахтинська концепція є «зручним ключем», яка відкриває «різноманітні замки і затвори» в майстерно скомпонованих словесних текстах. Категорія часопростору актуалізує тезу про зміну циклічної моделі часу на спіральну, а тому, за О. Кискіним, поява такої форми часу, як «вічність», пов'язана із формуванням абстрактного мислення; саме на цьому рівні з'являється розуміння порядку та хаосу як часопросторової парадигми, втім, «сенса хаосу полягає у тому, що він є безкінечним простором <...> хаос можна визначити як породжуючий простір у більшості давніх вірувань» [3, с. 7]. Заявлена проблема провокує перманентну необхідність ґрунтовного аналізу часово-просторових координат, які мають високий «статус» актуальності завдяки набагато складнішій – порівняно з іншими формами – організації їх хронотопної структури.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз характерних особливостей поезики художнього часу і простору в ліриці запорізької поетки Г. Лупинос.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поезики ліричного художнього світу митців відкриває широкі горизонти для наукових розвідок, зокрема для тих, що пов'язані з вивченням доробку сучасних українських авторів із регіонів, котрі поки ще не були достатньо залученими в науковий дискурс. Серед таких на особливу увагу заслуговує особистість із багатою творчою палітрою – Ганна Лупинос: відома запорізька поетка, прозаїк, літературознавець, публі-

цист, членкиня Національних спілок письменників і журналістів України.

Творча палітра художнього світу Г. Лупинос багатогранна: її поезії притаманні глибока метафоричність, використання різноманітних художніх засобів і тяжіння до світового культурно-символічного світосприйняття [4]; «її чарівні вірші просто спускаються згори. А поетесі залишається тільки вчасно записати їх на папір» [5]. Твори цієї майстрині слова публікувалися у численних антологіях і збірках, на літературних інтернет-порталах, таких як «Письменницький портал Пилипа Юрика» [6]; Поэтический рубеж [7]; Литературный альманах «Палисадник» [8] та ін. Авторка має кілька окремо виданих поетичних і прозових творів, зокрема: «Радость сердца» [9], є співавтором роману в новелах «Теорія Дикого Поля. Софія» [10].

Незважаючи на такий об'ємний літературний контекст, творчість Г. Лупинос зовсім нещодавно привернула увагу українських науковців. Зокрема, вагомою в цьому контексті є стаття Т. Шадріної «Гармонія любові та краси» на Письменницькому порталі Пилипа Юрика, в якій дослідниця зазначає, що у поезії Г. Лупинос, «сповненій глибокого ліризму, природної одухотвореності, інтуїтивного осягнення суцього, постає конденсована, багатогранна матриця буття... Ключове поняття, яке найбільш ємно відбиває смислове та чуттєво-емоційне наповнення поетичних творів поетеси, синергія – єднання з природою, вічний пошук відповідей на споконвічні питання, несподівані відкриття, розкодування прихованих смислів і знаків, глибинне сенсотворення, співзвучність, єдність із силою роду, осягнення місць пам'яті» [11]. Заслуговують на увагу також думки одного з авторів цієї статті про особливості поетичної прози письменниці (роман «Теорія Дикого Поля. Софія») [12]. Роман у новелах, написаний у стилі поетичної прози, позиціонує специфічний «стик жанрів», жанрові різновиди якого визначаються саме хронотопом, саме тому доцільно розглядати цю поетичну прозу крізь призму поезики постмодернізму з огляду на «механізми» моделю-

вання хронотопного хаосу новітньої літератури [12, с. 6]. У статті акцентується увага на ключових категоріях ліричної прози, які можна сміливо інтерполювати в аналіз її лірики: нових моделях бачення світу та людини; амбівалентному зв'язку тимчасових і просторових відносин; багатоярусності просторово-часових нашарувань; інтертекстуальній насиченості тексту; «проходженні лабіринту в пошуках самого себе»; яскравій метафоричності й образності у зображенні природи, почуттів героїв, містичному світовідчутті тощо [12, с. 7].

Виклад основного матеріалу. Поетична дійсність авторки нерозривно пов'язана з концептом часопростору, який є обов'язковим елементом її художнього світу. Однією з основних тем і навіть своєрідним рушієм поезії Г. Лупинос [6–9] є філософія часу. Час у її розумінні не просто підпорядковується, а, як абстрактна субстанція, певною мірою навіть слугує людині. Справжній поет є часткою душі світу, він завжди сприйнятливий до сподівань людства, величі Всесвіту, оскільки його оригінальність віддзеркалюється у невідомих досі жодній істоті думках, почуттях, емоціях, бажаннях, змістовності існування.

Доля світу, доля народу, доля людини у їх співвідносності та протиставленні – три вічні теми, на яких, наче на міфічних китах, тримається мистецтво, – розкриваються у творчості Ганни Лупинос без показового пафосу, без вибухових експресій. Наче сповідь перед спокійною величчю та волею степів звучать рядки: «Не нарікаю, бо воно невдячно, / Приймаю все: і радість, і жалі» («Течуть крізь мене спогади туманом») [8], бо неможливо без шляхетної простоти та чесності говорити (і навіть думати!) там, де «час тече зі скель Дніпру на дно» («Зелена неділя»). Тематичне коло поезій є широким, але глибоко суб'єктивним, так би мовити, направленим всередину екзистенційного «я»: кохання, пам'ять, пошук свого призначення, боязкі, переповнені сумнівами, надії на особисте щастя та величні впевнені сподівання на кращу долю свого народу. Дошукатися змістів, усвідомити єдність цілого світу й окремої людської долі, вимірявши це собою, своєю душею, своїм життям, якщо постійно знаходитися на межі «між степом і ріллею» – між вічними проявами вільної дикої Природи та Людини, де «Стискає Бог у жменях кожну мить, / Допоки оре Час предвічним плугом» («Я вчуся млосно сіятись дощем») [6], де не просто кава, а «кава з чебрецем / П'янить і вабить на обох розлита» («Не спокушай...») [6], де не можуть не існувати поряд «Кладочка та річечка

вузька» («Татові, назавжди») та «Диво-Вісь / Всіх символів забутих і відомих, / Які на світ з'являлися колись» («Над Вічною Рікою») [6].

Своєрідним у своїй мінливості й індивідуальності є часопростір художнього світу поетки: несподівані метафори інтерпретують хронотоп по-різному. Хронотоп метафоризується, стає окремим, самостійним образом або навіть праобразом: «*Постукав Час, узяв мене за руку, І ми пішли все далі у світи*» («В дитинстві не боялася нічого...») [6]; постає в алюзіях до творів Тараса Шевченка: «*вода з-під явора*» / *Тече світ за очі в чужі яри*» («Передзимова самота») та навіть посягає на предвічний і незмінний Рай, втручаючись туди зі своїми законами колообігу пір року: «*От ніби осінь сталася в Раю*» («Передзимова самота»).

Роздуми «над вічною рікою» творять своєрідний часопростір, мотиви органічного злиття поета із живим космосом, стихіями природи стають головними принципами ліричного нарративу. Поетка віртуозно працює із загальнофілософськими концептами, такими як: часоплин, дійсність, буття, дух, матерія, свідомість, підсвідомість тощо.

Важливою ознакою художнього часу в ліриці Г. Лупинос є концептуальна роль топосу природи, глибоке інтуїтивне розуміння поєднання природи та буття людини, що невіддільні. У творах органічно окреслюється цілісний образ півдня України як ментальної колиски, як вічного життєдайного джерела. Степ і Хортиця для авторки є місцем осягнення генетичної пам'яті народу, через спогади, які лірична героїня пропускає крізь себе, він невидимими нитками нерозривно пов'язує її з попередніми поколіннями: «*Вирує степ – не знає забуття. / І дика грушка падає в долоні, / Терпка й пахуча, як мале дитя*» («Не спокушай...») [6], «*Безмежний степ надій і сподівань*» («Я вчуся млосно сіятись дощем») [6], або: «*Течуть крізь мене спогади туманом, / Пахучим, всеосяжним і терпким, / Мої з дідів та пращурів – степами / Розвіяні, але густі, мов дим*» («Течуть крізь мене спогади туманом») [6], «*Безодня слів. Перехлюп мовних хвиль. / На Хортиці, де хором – хмари, трави*» («Зелена неділя»).

Для ліричної героїні Природа – це і є поезія, споконвічне джерело натхнення і творчої енергії. Цьому сприяє як звукове аранжування поезій, так і довершена мелодична будова. Ідейна структура віршів цієї тематики точно і повно відбита у лексико-стилістичному акомпанементі, зокрема завдяки мозаїці тропів, їх різновидам і трансформаціям. Пейзаж розмитий у тремтливості пере-

живань, у взаємопроникненні душевного стану людини та природи: *«Медвяний смуток, золотаві зблиски / У пам'яті та на поверхні хвиль. / Трав прибережних літери і риски, / Немовби вірші, квітнуть звідусіль / Тремтлива млість розгойдує свідомість»* («Над Вічною Рікою») [6].

Важливим фактором формування світоглядної парадигми поетки є відчуття дому, вкоріненість. Психічна локація дому для неї співвідноситься з фізичною локацією місця належності, що, безперечно, окреслюється ландшафтом степу.

Авторка переймається вічними екзистенційними, завжди контраверсійними категоріями «буття» й «часу», «страху» та «відчаю» тощо. Експерименти із простором і часом є в цих віршах не стільки засобом утримання читацької аудиторії, скільки засобом порушення екзистенційних проблем, зокрема, проблеми вибору: *«В дитинстві не боялася нічого / Лиш гидувала: слизьким та хистким. / Бабусині ж гіркі перестороги / Ховала в скриньку пам'яті... Між тим / Постукав Час, узяв мене за руку, / І ми пішли все далі у світи. / Втомилася, бабусю би послухать – / Хисткі місточки й погляди слизькі»* («В дитинстві не боялася нічого») [6]; або: *«А Бог? / Він вдома, як завжди: і нині, і присно, / Й навіки. Це ми – на шляхах...»* («Я маю зайти до твоєї душі») [6].

Істотну роль у творчості Г. Лупинос відіграє тема пам'яті, дискурс всесильного часу. Поетка перетасовує минуле й сьогодення задля глибинного вивчення характеру ліричного героя: перетворює художній час на естетичний засіб – розгорнуту темпоральну метафору: *«І що той біль? Предвічна дика пам'ять. / Пісок зі дна колодязя. Вітри... / Ростуть світи і скрикують плодами, А спогади – то корені старі»* («Течуть крізь мене спогади туманом») [8]. Іноді іпостасі часу та пам'яті виступають в одному творі, зливаючись у єдиний образ, де пам'ять постає своєрідним суб'єктивним часом ліричної героїні, яка перебирає «гудзики / зі старого полотняного вузлика, / зшитого ще бабусею» («Перебираю гудзики»).

Пам'ять героїні («пам'яті рай», «відерце пам'яті», «скринька пам'яті», «нитки пам'яті», «кільцем звернулась пам'ять») об'єднує минуле із сьогоденням, проектує майбутнє саме через його посередництво. *«На березі, на Правому, кільцем / Звернулась пам'ять. – Чи малим клубочком? / Життя старанно з нього нитку тче – / На Лівий берег шлях зіткати хоче»* («Правобережне кільце») [6].

Для поезії Г. Лупинос характерне використання алюзій, філософські роздуми про мистецтво і його місце в житті людини. Часто претекстуаль-

ним джерелом для розгортання інтертекстуальних нарративних стратегій у її поезіях постають слова з арсеналу видатних українських філософів. Назва поетичного збірника «Радість серця» асоціативно через епіграф відсилає читачів «крізь ворота хронотопів у сферу смислів» Г. Сковороди: *«Люди у житті своєму працюють, метушаться, щось від когось приховують, а навіщо – багато хто і самі не розуміють. Якщо подумати, то у всіх справ людських, скільки їх там тисяч не є, смисл один – радість серця»* [9].

Радість серця для ліричної героїні є не якоюсь застиглою філософською категорією: *«А ти ідеш, і радість поруч тебе, / Обидві посміхаєтесь негоді»* («Юнка»), а яскравим проявом життя, коли *«Душа любов'ю сповнена по вінця»* («Весняне»), коли повнота буття така солодка, що навіть *«Трав прибережних літери та риски / Немовби вірші, квітнуть звідусіль»* («Над Вічною Рікою») [6]. Ця радість бути собою уособлюється *«маленькою пташкою / У верхівітці Вербального Древа»* («Нарешті я знову прокинулася маленькою пташкою») серед пахоців *«ще ніким не співаних пісень»*, пташкою, яка прагне розкоші *«віддатися на волю Слова»* та *«Гойдатися на гілці Мови... / І дзвеніти, дзвеніти, дзвеніти»* («Нарешті я знову прокинулася маленькою пташкою»).

У вірші «Впольовані весною» цікавим є лише курсивний натяк на творчість Марка Шагала: *«І ось довірливо й наївно / До неї тягнеться душа, / Щоб потім мовчки – наче півні / З картин шагалівських – кричать»* [6]. Тоді як у поезії «Я маю зайти до твоєї душі...» алюзія на Святе Письмо втілюється у розлогу метафору: *«Додому / Пустити нас крізь пам'яті рай, / Повз Древо – ти знаєш: воно плодоносить – / Колись куштували удово. / Судинами долі пульсує і досі / Отрута пізнання»* [13, с. 221].

Ганна Лупинос майстерно використовує мотиви українського фольклору та традиційних народних вірувань для створення втілених через гіперметафори живих, влучних образів, зрозумілих і прозорих для читача, бо асоціативно ці образи тяжіють до рідних із дитинства народних казок, зокрема у вірші «Сум за глеком щастя» – до казки «Лисиця та Журавель»: *«Але ж я лелека, довгодзьоба й незграбна біля тарілок: / І не мушу бути лисицею...»*; у вірші «Передзимова самота» – до казки «Кобиляча голова»: *«Прибились спомини під мій поріг – / І просять їсти...»*, а у вірші «Ніч перед Благовіщенням» – до народних обрядів: *«Доле наша, чи вирвешся / Вільним птахом в степи?»* [6]. Звертання до українського фольклору простежуються у багатьох віршах

Г. Лупинос: «Біля річки на осичці», «Русалчин тиждень», «Я не вмію в пів серця кохати» та ін.

Оригінальною складовою частиною поетичного доробку поетки є вірші, написані за картинами українських художників Ірини Гресик «Арковий міст», Надії Близнякової «Зима на Правому березі», Наталії Дерев'яно «Весна на вул. Жуковського», Валерія Франчука «Явір і яворина». Втім, ці вірші не сприймаються як «поетичні ілюстрації» до образотворчого мистецтва, а виступають самостійними, оригінальними творами, у яких оспівується природа рідного краю, змальовуються міста та села, висвітлюються почуття кохання, дружби, самотності тощо, у проєкції позиціонується на українську ментальність, імовірно, на її степову складову частину: «Заходить хмара – хай гримить! / Степи давно дощів чекають... / Цей шлях до вічності повз мить, Або ж на Хортицю повз Раю» («Арковий міст через Дніпро») [6]; або: «Незчулася – аж ген «вода з-під явора» / Тече світ за очі в чужі яри. / На дворі зимно, іній в'ється травами, / Приблизь спомини під мій поріг...» («Передзимова самота»).

Інтертекстуальні асоційовані комбінації, які створюють додатковий сенс, репрезентовані у вірші Г. Лупинос «А що, як не було б зрадливої Даліли?» [6]. Асоційовані комбінації поетки є своєрідним емоційним відгуком на художній простір картини Пітера Пауля Рубенса «Самсон і Даліла», який корелюється в уяві ліричної героїні з відомою біблейською притчею й доповнюється суб'єктивним досвідом тривоги за коханого. «Самсоне мій... Ти борешся із левом? / І вже смакуєш переможну путь?» – бідкається героїня, бо знає, до чого приведе ця перемога. З висоти сучасних знань про минуле вона намагається застерегти свого Самсона, нагадуючи йому про можливість іншої долі, «про долю – / Людську,

звичайну – ту, яку матуся / В таємних мріях зичила» синові, але прагнення захистити свою любов приречене, бо існують вічні перепони – «обітниця» та «клятві вороги». Вірш закінчується волянням, яке, хоча й майже повністю стилістично збігається з тональністю біблейських часів, однак змістовно, імовірно, є риторичним запитанням, безперечно направленим до сьогодення: «...О хижооки, спраглі жертви, люди! / Народжуйте тендітних, світлих чад, / Стрижіть їм кучері і бережіть... Від кого?» [6].

Важливою для Ганни Лупинос є тема ролі поета у суспільстві, у Всесвіті, розуміння неповторності творчої особистості, глибини суб'єктивного «Я», розуміння того, що за сучасних умов виходження моральних норм та естетичних змістів виростає суспільне значення Красного Слова, що духовність і культура – основні рушії творчості письменника, що Поезія – це бурхливий злет людського духу, вихід за межі повсякдення, можливість впливати на світ і місце особистості в ньому: «Крізь шепіт космосу і крізь виття / Бог чує нас – допоки є Поезія» [6].

Висновки. Поетика художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос невіддільна від внутрішнього світу авторки, її відчуттів, вражень, рефлексій. Художній дуалізм поетки письменниці виявляється в індивідуалізації часопростору, «часових деформаціях», дискретності; хронотоп її художнього світу метафоризується, стає самостійним образом або навіть праобразом. Істотною роль відіграє концептуальна роль топосу природи, філософських роздумів про мистецтво і його місце в житті людини. Дослідження поетки художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос сприяє збагаченню уявлень про характер творчої репрезентації часових і просторових координат у сучасній українській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова : монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
2. Бахтин М. Форми времени и хронотопа в романе. Москва : Художественная литература, 1975. С. 234–407.
3. Кискін О. Урбаністичний хронотоп в постмодерністському романі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Інститут літератури ім. Тараса Шевченка, НАН України. Київ, 2006. 191 с.
4. Ботнер В.С. Лупинос Анна. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=59319 (дата звернення: 28.03.2021).
5. Стрілець С. Зупинюся посеред надії. URL: <https://zp-pravda.info/2020/02/18/zupyniusia-posered-nadii/> (дата звернення: 28.03.2021).
6. Лупинос Г. Поезії. *Письменницький портал Пилипа Юрика*. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zarozizha/815-lupynos-hanna> (дата звернення: 28.03.2021).
7. Лупинос А. Поэтический рубеж. URL: <http://rubezh.eu/Zeitung/2011/01/19.htm> (дата звернення: 22.02.2021).
8. Лупинос А. «Душа між степом і ріллею». *Літературний альманах «Палисадник»*. URL: <http://palisadnik.org.ua/text/dusha-mizh-stepom-i-rillieu-virshi> (дата звернення: 12.03.2021).
9. Лупинос А. Радость сердца: поэзия. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2005. 124 с.

10. Красносельська О., Лупинос Г. Теорія Дикого Поля. Софія. Запоріжжя : Дике поле, 2016. 228 с.
11. Шадріна Т. «Гармонія любові та краси». *Письменницький портал Пилипа Юрика*. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/815-lupynos-hanna> (дата звернення: 27.03.2021).
12. Ботнер В.С. Своєрідність хронотопу в прозі Г. Лупинос. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 2. С. 5–9.
13. Література запорізького краю : хрестоматія творів кінця XX – початку XXI ст. / О.О. Медко, О.О. Стадніченко. Запоріжжя : Дике Поле, 2019. С. 214–224.

УДК 821.161.2-94(093.3)(477.46)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.50>

ТЕМА ЗАГИБЕЛІ ЧИГИРИНА У КОЗАЦЬКИХ ЛІТОПИСАХ

THEME OF FALL OF CHYHYRYN IN COSSACK CHRONICLES

Гудима А.О.,

orcid.org/0000-0003-2081-0791

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри історії української літератури,

теорії літератури і літературної творчості

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Значення Чигирини в українській історії доби Гетьманщини надзвичайно важливе як гетьманської столиці Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері та насамкінець П. Дорошенка. Події довкола нього у 70-х рр. XVII ст. розгорнулися вкрай драматичні. Аналізу цих подій, викладених у козацьких літописах Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка, присвячена наша розвідка. Зокрема, звертаємо увагу на відмінності в їхньому зображенні та трактуванні літописцями.

Досліджуючи тему загибелі Чигирини в козацьких літописах, безпосередньо зупиняємося на подіях 1676 р. – взяття в облогу міста військами Г. Ромодановського й І. Самойловича і зреченні гетьманства П. Дорошенком; 1677 р. – першій і невдалій спробі захоплення міста турецькими й татарськими військами; 1678 р. – взяття в облогу та, зрештою, знищення Чигирини, а з ним і численних міст Правобережної України.

Попри загальну співзвучність літописів Самовидця та Г. Грабянки в описі вказаних подій (як відомо, Г. Грабянка у написанні своєї праці користувався літописом Самовидця), акцентуємо на певних змістових розбіжностях. Водночас літопис С. Величка пропонує суттєво відмінне зображення подій першої та другої Чигиринських воєн порівняно із Самовидцем і Г. Грабянкою. Його виклад більш докладний та інформативний, ба більше, автор дошукується причин загибелі Чигирини, з'ясовує мотиви дій кожної зі сторін: турецько-татарського війська та московсько-козацького Г. Ромодановського й І. Самойловича.

Звертаємо увагу на те, що, згідно з літописами Самовидця та Г. Грабянки загибель Чигирини 1678 р. зумовлена натиском турецько-татарських військ, натомість С. Величко покладає провину за зруйнування міста на князя Г. Ромодановського та гетьмана І. Самойловича, чого взагалі немає в інших двох літописах.

Суттєва відмінність, на нашу думку, – у масштабності змальованих подій літописцями: для С. Величка Чигирин, на значимості та давності якого він постійно наголошує, є уособленням України, тоді як Самовидець і Г. Грабянка не проводять аналогій між долею Чигирини та долею України. С. Величко війни за Чигирин сприймає крізь призму християнського світогляду, тоді як у інших літописців відсутнє релігійне трактування подій.

Ключові слова: Чигирин, Самовидець, Г. Грабянка, С. Величко, козацькі літописи.

The significance of Chyhyryn in the Ukrainian history of the Hetmanate period is extremely important as the hetman's capital of B. Khmelnytsky, I. Vyhovsky, Y. Khmelnytsky, P. Tetera, and finally P. Doroshenko. The events surrounding it became extremely dramatic in the 70's of the XVII century. Our study is devoted to the analysis of these events described in the Cossack chronicles of Samovydet, G. Grabianka, and S. Velychko. In particular, we pay attention to the differences in their portrayal and interpretation by the chroniclers.

Examining the subject of the fall of Chyhyryn in the Cossack chronicles, we dwell directly on the following events: 1) in 1676 – the siege of the city by the troops of G. Romodanovsky and I. Samoilovich and the abdication of the hetmanship by P. Doroshenko; 2) in 1677 – the first unsuccessful attempt to capture the city by Turkish and Tatar troops; and 3) in 1678 – the siege and, ultimately, the destruction of Chyhyryn along with other numerous cities of the Right Bank Ukraine.

Despite the general consonance of the chronicles of Samovydet and G. Grabianka in the description of these events (as we know, G. Grabianka used the chronicle of Samovydet in the course of writing his work), we emphasize certain